pisten çıkınca (1894) Mısır'a gitti. Orada peyzaj resimleri yaptı. 1895'te Paris'e dönerek Doğu dilleri ve medeniyetlerini incelemeye başladı. Ecole des Lanques Orientales'de Arapça ve Hintçe, Ecole Pratique des Hautes Etudes'te de Sanskritçe öğrendi. İbnü'l-Fâriz'in tasavvufî kasidelerini şerheden hocası Derenbourg vasıtasıyla İslâm'ı ve İslâm tasavvufunu tanıdı. 1897'de müslüman oldu. 1898'de Budizm'e ilgi duymaya başladı. Hindistan'a giderek orada dokuz ay kaldı. 1902'de *Revue Blanche* adlı dergide makaleler yayımladı. *L'Initiation* dergisinde "İslâm Hakkında Notlar" başlıklı bir yazı dizisine başladı, fakat tamamlayamadı.

1901'de tanıştığı Enrico İnsabato adında genç bir İtalyan doktorla 1902'de Mısır'a gitti. Doğu ve Batı'yı fikren birbirine yakınlaştırmayı düşünen iki arkadaş burada *Il Commercio Italiano* ve *Il Convito* adlı Arapça-İtalyanca iki gazete çıkardılar. Bu gazetelerden ikincisinde İslâm tasavvufuyla ilgili makale ve tercümeler yayımladı. 1907'de Mısır'da Ezher âlimlerinden Mâlikî fakihi ve Şâzelî şeyhi Abdurrahman İlliş (İlleyş=عليش) el-Kebîr'e (ö. 1349/1930) intisap ederek Abdülhâdî adını aldı. Şeyhi onu halife (mukaddem) tayin etti. Şeyh Ahmed Şerîf b. Muhammed es-Senûsî başta olmak üzere önemli kimselerle tanıştı. Senûsî ona İtalyanlar'la münasebetini kesmesini tavsiye etti. 1909'da Paris'e döndü. 1910 sonlarında tanıştığı René Guénon'un (Abdülvâhid Yahyâ) idare ettiği *La Gnose* dergisinde 1910-1912 yılları arasında İslâm tasavvufuyla ilgili tercüme ve makaleleri yayımlandı. 1913-1914 yıllarında tekrar Mısır'a gitti. İngilizler tarafından bilinmeyen sebeplerle Mısır'dan çıkarılınca (1915) İspanya'ya gitti. Orada tablolar yaptı. 1 Ekim 1917'de Barselona yakınlarında tren altında kalarak öldü.

Abdülhâdî 1907 yılından itibaren Avrupa'da İslâm tasavvufu ve İbnü'l-Arabî mütehassısı olarak tanındı. Tasavvufun ve İbnü'l-Arabî ekolünün Batı'da aydınlar seviyesinde tanınmasında önemli rol oynadı. Mutasavvıf-düşünür René Guénon onun vasıtasıyla müslüman oldu. Resimlerinde İvan Aguéli imzasını kullanan ve İsveç'te modern resim sanatının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilen Abdülhâdî'nin tabloları Stockholm Millî Müzesi ile Gottenbourg Müzesi'nde sergilenmektedir. Hakkında İsveç dilinde iki eser yayımlanmıştır: Axel Gouffin, *İvan Aguéli* (Stockholm 1940); Torbjörn Säfve, *İvan Aguéli en Roman om Fribet* (Stockholm 1976).

Eserleri. 1. *Le Traité de l'Unité dit d'Ibn Arabī, suivi de l'Epitre sur le Prophète, al-Malamatiyah* (Paris 1977). Eser, Muhammed b. Fazlullah el-Hindî'nin *et-Tuhfetü'l-mürsele ile'n-Nebî*, Abdurrahman es-Sülemî'nin *Melâmetiyye* ve Evhadüddîn-i Balyânî'nin *Risâletü'l-ahadiyye* adlı risâlelerinin tercümelerinden meydana gelmiştir. *La Gnose*'da yayımlanan (1910-1912) bu risâlelerin son ikisi *Le Voile d'Isis* dergisinde tekrar neşredilmiştir (1933). Abdülhâdî, *Risâletü'l-ahadiyye*'yi İbnü'l-Arabî'nin eseri olarak göstermişse de Michel Chodkiewicz tarafından yapılan yeni tercümesinde Balyânî'ye ait olduğu tesbit edilmiştir. **2.** *Les Catégories de l'Initiation.* İlk olarak *Le Gnose*'da (1911-1912), daha sonra da *Etudes Traditionnelles*'de (Ocak 1936) yayımlanan eser, İbnü'l-Arabî'nin *Tertîbü't-tasavvuf* risâlesinin kısmî bir tercümesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Paul Chacornac, *La Vie Simple de René Guénon*, Paris 1958, s. 43-49; Jean Robin, *René Guénon, Témoin de la Tradition* (nşr. Guy Trédaniel), Paris 1978, s. 66-68, 207-208, 211, 238; Michel Chodkiewicz, *Epitre sur l'Unicité Absolue (Awhad al-Dīn Balyānī)*, Paris 1982, s. 17.

MUSTAFA TAHRALI

ABDÜLHAFÎZ el-ALEVÎ

(عبدالحفيظ العلوى)

(1863-1937)

Alevî (Filâlî) **hânedanına mensup Fas sultanı (1908-1912).**

Fas şehrinde doğdu. Babası Sultan Hasan'ın 1894'te ölümü ve yerine kardeşi Abdülaziz'in geçmesi üzerine 1904'te Merakeş valiliğine getirildi. Fas'ta Avrupalı devletlerin nüfuzuna karşı baş gösteren karışıklıklar sırasında, kardeşinin sultanlığını tanımayarak Merakeş bölgesinde istiklâlini ilân etti (16 Ağustos 1907). Böylece Fas ikiye bölünmüş oldu. Abdülhafîz, Alman nüfuzu altındaki kardeşine karşı Fransızlar'ın desteğini sağladı ve onu 19 Ağustos 1908'de mağlûp ederek Fas sultanı oldu. 1906 el-Cezîre (Algeziras) mukavelesiyle seleflerinin imzaladığı antlaşmaları kabul ettiğine dair teminat vermesi üzerine Batılı devletler tarafından sultan olarak tanındı. Ancak Fas'ta nüfuz mücadelesi içinde olan Fransa ile Almanya arasındaki gerginlik, ülkedeki iç karışıklıklar sebebiyle had safhaya ulaştı. Ağır vergiler ve yabancı nüfuzu, 1911'de bazı kabilelerin ayaklanmasına sebep oldu. Kardeşinin de Miknâs'ta isyan etmesi üzerine zor durumda kalan Abdülhafîz, Fransızlar'dan yardım istedi. General Moinier kumandasındaki Fransız kuvvetlerinin yardımıyla isyan bastırıldı ve Fas şehri muhasaradan kurtarıldı. Karışıklıklardan faydalanmak isteyen İspanya, 1904 antlaşmasına dayanarak Larache ve Kasr'a yerleştiği gibi, Almanya da Agadir'e savaş gemileri göndererek tâviz koparmak istedi. Ortaya çıkan bunalım Fransa ile Almanya arasında barış yoluyla, fakat Fas'ın zararına olarak halledildi. 4 Kasım 1911'de yapılan antlaşma ile Almanya siyasî iddialarından vazgeçince Fas, Fransız himayesine terkedildi; Abdülhafîz de 30 Mart 1912 tarihli antlaşma ile Fransızlar'ın himayesini kabul etmek zorunda kaldı. Ancak bu himaye antlaşmasına dayanan Fransızlar, sultan hesabına bütün Fas'ı yeniden zaptederek Mareşal Lyautey'i Fas genel valisi tayin ettiler. Fransız himayesinin doğrudan idare şeklini alması üzerine Abdülhafîz de sultanlıktan çekilmeye ve Fransa'ya gitmeye mecbur oldu (12 Ağustos 1912). Bir süre Marsilya'da oturduktan sonra 1913'te hacca gitti. I. Dünya Savaşı sırasında İspanya'ya geçti ve 1914'ten 1925'e kadar burada kaldı. Ülkesine dönmesi yasaklandığı için yeniden Fransa'ya gitti, 4 Nisan 1937'de Enghien'de öldü. Mezarı Fas'tadır.

Siyasî hayatı yanında İslâmî ilimlere de yakın ilgi duyan Abdülhafîz önceleri, Fas'ta yaygın olan sûfî yaşayışına tenkitçi bir gözle bakıyordu. Ancak gözden düşüp tahttan feragat etmeye mecbur

Abdülhafîz el-Alevî

kaldıktan sonra Ticâniyye tarikatına girdi ve sûfîliği öven şiirler yazdı. Böylece tahtını kaybetmenin ve ülkesi üzerindeki yabancı nüfuzunun verdiği üzüntüyü bu yolla gidermeye çalıştı. Edebiyat ve İslâm hukuku alanında bazı çalışmaları da bulunan Abdülhafîz'in bu konularla ilgili yayımlanmış eserleri şunlardır: *el-ʿAẕbü's-selsebîl fî ḥalli elfâẓı Ḫalîl* (Mâlikî fıkhına dair, Fas 1326); *el-Cevâhirü'l-levâmiʿ fî naẓmi Cemʿi'l-cevâmiʿ* (fıkıh usulüne dair, Fas 1327); *Keşfü'l-ḳınâʿ ʿan iʿtiḳādi ṭavâʾifi'l-ibtidâʿ* (bazı mutasavvıf ve bid'atçılara reddiye, Fas 1327); *Naẓmü muṣṭalaḥi'l-ḥadîs̱* (Fas 1327); *Yâḳūtatü'l-ḥükkâm fî mesâʾili'l-ḳażâʾ ve'l-aḥkâm* (Fas 1327); *Neylü'n-necâḥ ve'l-felâḥ fî ʿilmi mâ bihi'l-Ḳurʾânü lâḥ* (Kur'an'ın i'caz ve belâgatına dair bir **urcûze***dir, Fas 1327).

BİBLİYOGRAFYA :

L. Harris, *With Moulaī Hafid at Fez behind the scenes in Morocco*, London 1909; Serkis, *Muʿcem*, II, 1271-1272; İbn Zeydân, *ed-Dürerü'l-fâḫire*, Rabat 1937, s. 117 vd.; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 889; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 50-51; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61, → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), IV, 89; Ahmed Atıyyetullah, *el-Ḳāmûsü'l-İslâmî*, Kahire 1399/1979, V, 100; Jamil M. Abu'n–Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic period*, Cambridge 1987, s. 310-314, 369-371; H. Terrasse, *Histoire du Maroc*, Paris 1949; a.mlf., "ʿAlawīs", *EI²* (İng.), I, 357; G. Yver, "Fas", *İA*, IV, 484-485; G. Deverdun, "Ḥafīẓ (ʿAbd al-)", *EI²* (İng.), III, 62.

(DİA)

ABDÜLHAK b. ABDURRAHMAN

(عبدالحق بن عبدالرحمن)

(bk. İBNÜ'L-HARRÂT).

ABDÜLHAK ed-DİHLEVÎ

(عبدالحق الدهلوى)

(bk. DİHLEVÎ, Abdülhak b. Seyfeddin).

ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN

(1852-1937)

Tanzimat'tan sonraki yenileşme devri Türk edebiyatının tanınmış şair ve tiyatro yazarı.

2 Ocak 1852'de dedesi Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın Bebek'teki yalısında doğdu. Babası bir süre Encümen-i Dâniş'in ikinci reisliğini yapan tarihçi Hayrullah Efendi, annesi ise Kafkasya'dan kaçırılıp İstanbul'a getirilen Müntehâ Nasib Hanım'dır. İlk tahsiline Bebek'teki mahalle mektebinde başladı. Evliya Hoca ile, ona şiir zevkini aşılayan devrin tanınmış âlimlerinden Hoca Tahsin Efendi'den hususi dersler aldı. On yaşlarında ağabeyi Nasûhi Bey ile Paris'e gitti (1863). Orada bir buçuk yıl kadar özel bir okula devam etti, 1864 yılı sonlarında geri döndü. 1865'te Tahran'a elçi tayin edilen babasıyla İran'a gitti. Bir yıl sonra babasının Tahran'da âni ölümü üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Önce Maliye Mühimme Kalemi'nde, bir müddet sonra da Şûrâ-yı Devlet ve Sadâret Mektûbî Kalemi'nde görev aldı. Maliye Kalemi'nden tanıdığı Ebüzziyâ Tevfik vasıtasıyla Sâmipaşazâde Sezâi, Nâmık Kemal, Recâizâde Ekrem ve Mizancı Murad'la tanıştı. 1874'te Edirne'de Pîrîzâde ailesinden Fatma Hanım'la evlendi. 1876'da Paris büyükelçiliği ikinci kâtibi olarak Fransa'ya gitti. Paris'te iken yayımladığı *Nesteren* (1878), hükümetin dikkatini çekti ve izinli olarak İstanbul'da bulunduğu bir sırada memuriyeti lağvedildi. 1880'de Berlin elçiliği kâtipliğine tayin edildiyse de bu görevi kabul etmedi. Dört yıla yakın bir süre açıkta kaldı ve sıkıntı içinde yaşadı. 1883 yılı sonlarında Bombay şehbenderliğine tayin edildi. Vahşi Hindistan tabiatından çok etkilenen Hâmid burada, şiir hayatında özel bir yeri olan ve en iyi şiirlerinden sayılan "Kürsî-i İstiğrak", "Külbe-i İştiyak" ve "Zamâne-i Âb" gibi yeni şiirler yazmaya başladı. Ayrıca, İngiliz idaresi altındaki gerçek Hintli'yi tanıdı ve bu insanlara değişik bir gözle bakmaya çalıştı. Ancak, daha önce İstanbul'da vereme yakalanan ve iyileşir ümidiyle Hindistan'a getirdiği karısı Fatma Hanım'ın durumu büsbütün kötüleşince İstanbul'a dönmek üzere yola çıktı. Fakat hastalık yolda daha da artınca, ağabeyinin vali olarak bulunduğu Beyrut'ta karaya çıkmak zorunda kaldı. Bütün gayretlere rağmen henüz yirmi altı yaşındaki Fatma Hanım burada öldü (Nisan 1885). Hâmid, karısının ölümünün verdiği büyük ıstırap ve acıyla Beyrut'ta *Makber*'i yazmaya başladı.

Paris büyükelçiliğinde kâtiplik yaptığı dönemde Abdülhak Hâmid (1877)

İstanbul'a döndükten bir süre sonra Londra sefareti başkâtipliğine tayin edildi. Londra'ya gidişi, Hâmid'in sanat hayatı üzerinde de tesirini gösterdi. Oradan *Gayret* mecmuasına gönderdiği "Hyde Park'tan Geçerken" gibi şiirlerinde hürriyet ve tabiat duygusuna ön planda yer verdiği dikkati çekmektedir. 1890'da orada Nelly Clower adlı bir İngiliz'le evlendi. Bu arada Londra'da, *Zeyneb* ile Victoria devri İngilteresi'nin çeşitli özelliklerini aksettiren *Finten* adlı iki piyes kaleme aldı ve yayımlanmak üzere İstanbul'a gönderdi. Fakat eserlerin yayımına izin çıkmaması bir yana, Hâmid görevinden alındı. Bazı nüfuzlu dostlarının araya girmesi üzerine herhangi bir eser neşretmemek şartıyla affedildi; rütbesi ve maaşı arttırılarak sefaret ikinci müsteşarı göreviyle tekrar Londra'ya gönderildi. Bu yüzden Hâmid, II. Meşrutiyet'in ilânına kadar "Ordu-yı Hümâyun'da Bir Şair" ve "Hediyye-i Sâl" gibi birkaç şiir dışında herhangi bir eser yayımlayamadı. Görevi 1895'te Lahey'e nakledildi. İki yıl sonra ikinci müsteşar olarak tekrar Londra'ya döndü. 1906'da Brüksel sefaretine tayin edildi. 1911 yılında eşi Nelly'nin ölümünden sonra Lüsyen (Lucienne) Hanım'la evlendi. 1912'de diplomatik görevine son verildi. İstanbul'a döndükten sonra, 1914'te Meclis-i Âyân âzası seçildi ve 1918'de meclisin lağvına kadar bu görevi sürdürdü. Mütareke yıllarında Viyana'ya gitti ve orada tam anlamıyla bir sefalet içinde yaşadı. Zaferden sonra İstanbul'a dönünce, Türkiye Büyük Millet Meclisi kendisine "hidemât-ı vataniyye" tertibinden maaş bağladı; İstanbul Belediyesi de Maçka Palas'ta ikametine bir daire tahsis etti. 1928 yılında İstanbul milletvekili seçildi; milletvekilliği ölümüne kadar sürdü. 13 Nisan 1937'de öldü; cenazesi Zincirlikuyu'daki Asrî Mezarlığa defnedildi.

Tanzimat'tan sonraki yıllarda Batı kültür ve edebiyatının tesiri altında ortaya çıkan yeni Türk edebiyatının ikinci nesline mensup olan Abdülhak Hâmid, yaklaşık dört devri idrak etmiş ve bu süre içinde Türk edebiyatında şekil ve